

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-47>

УДК 338.2

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

FACTORS OF CRISIS AND PROVISION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Хринюк Олексій Сергійович

кандидат економічних наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4705-9854>

Очеретяна Олександра Вадимівна

магістрант,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8443-5997>

Khryniuk Oleksii, Ocheretiana Aleksandra

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

У статті розглянуто ключові підходи до визначення поняття «криза підприємства», що уже зустрічалися у вітчизняній науковій літературі, а також вперше визначено три підходи до трактування поняття «сталий розвиток підприємства». Проведено порівняння цих термінів та визначено, що за своєю сутнісною характеристикою вони не мають спільних ознак окрім того, що сприяють змінам на підприємстві (у першому випадку – негативним, у другому – позитивним). Далі було проведено огляд факторів виникнення кризових явищ та факторів забезпечення сталого розвитку підприємства. В межах наведених класифікацій виділено групи подібних факторів та проведено їхній детальний порівняльний аналіз. На основі зробленого висновку про те, що криза та сталий розвиток мають схожі фактори, було зроблено припущення про те, що підприємства які впроваджують стандарти сталого розвитку у свою діяльність, є менш вразливими до кризових явищ.

Ключові слова: криза, сталий розвиток, фактори, фактори виникнення кризових явищ, фактори впливу на сталий розвиток.

В статье рассмотрены ключевые подходы к определению понятия «кризис предприятия», что уже встречались в украинской научной литературе, а также впервые определено три подхода к трактовке понятия «устойчивое развитие предприятия». Проведено сравнение этих терминов и определено, что по своей существенной характеристикой они не имеют ничего общего кроме того, что способствуют изменениям на предприятии (в первом случае – отрицательным, во втором – положительным). Далее был проведен обзор факторов возникновения кризисных явлений и факторов влияния на устойчивое развитие предприятия. В пределах указанных классификаций выделены группы подобных факторов и проведен их детальный сравнительный анализ. На основе сделанного вывода о том, что кризис и устойчивое развитие имеют одинаковые факторы проявления, было сделано предположение о том, что предприятия внедряющих стандарты устойчивого развития в свою деятельность, менее уязвимыми к кризисным явлениям.

Ключевые слова: кризис, устойчивое развитие, факторы, факторы возникновения кризисных явлений, факторы влияния на устойчивое развитие.

The purpose of this article is to determine the interrelation between the concepts and factors of crisis and the impact on the sustainable development of the enterprise. In addition to the main operating activity, modern enterprises must also carry out a significant list of other activities. The relevance of this study is due to the need to optimize the

financial and labor resources of the enterprise for other activities. It is expected that the root causes of the crisis in the enterprise and the drivers of sustainable development may be similar or intersect. The article considers the key approaches to defining the concept of "enterprise crisis", which have already occurred in the Ukrainian scientific literature. The authors have developed their own three approaches to the interpretation of the concept of "sustainable development of the enterprise". A comparison of these terms is made and it is determined that by their essential characteristics they have nothing in common except that they contribute to changes in the enterprise (in the first case – negative, in the second – positive). Next, a review of the factors of crisis phenomena and factors influencing the sustainable development of the enterprise. It has been found that the factors of crisis phenomena are usually divided into internal and external. They have many levels of detail. Factors influencing the sustainable development of the enterprise are also detailed to conduct a better analysis of the achieved level of sustainable development. Within the above classifications, the authors of the article identified two groups of similar factors, numbering six subgroups in each. Then a detailed comparative analysis was performed. It is concluded that the same indicators, tools, measures, and methods of enterprise management in case of reduced efficiency or inefficient use are factors of crisis phenomena, and in case of increased efficiency and improvement – factors of positive impact on sustainable development of the enterprise. The results of this study also created a new hypothesis that companies that successfully implement sustainable development standards in their activities are more resilient to crises. Proving this hypothesis in practice will be the next stage of the study.

Keywords: crisis, sustainable development, factors, factors of crisis phenomena, factors influencing sustainable development.

Постановка проблеми. В своїй діяльності підприємства завжди остерігалися кризових явищ, здійснювали активні антикризові політики, проводили постійний моніторинг внутрішніх та зовнішніх ризиків. Віднедавна до бажаних напрямів активностей підприємства було додано сталий розвиток. Таким чином, окрім операційної діяльності, яка є головною метою створення підприємства та яка зазвичай приносить найбільшу частку прибутку, сучасному бізнесу необхідно здійснювати значний перелік інших видів діяльності.

Для оптимізації фінансових та трудових ресурсів підприємства на здійснення іншої та управлінської діяльності, необхідно з'ясувати чи не дублюються новостворені виклики з уже відомими, тобто у даному прикладі – з'ясувати та порівняти першопричини виникнення кризових явищ на підприємстві та рушії для сталого розвитку, а в подальшій роботі – співставити програми антикризового управління та управління сталим розвитком підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В економічній літературі сутнісна характеристика кризи підприємства розглядалася у працях багатьох вітчизняних вчених, серед них Базаров Г.З., Бірюкова О.Ю., Белих Л.П., Беляєва С.Т., Василенко В.О., Гринчишин Я.М., Гудзь Т.П., Карпунь І.Н., Кован С.Е., Король В.С., Коротков Є.М., Кошкін В.І., Крутік А.Б., Мокрова А.Н., Прокопишак В.Б., Сич О.А., Терещенко О.О., Чернявський А.Д., Хавін Д.В., Яресь О.Б. Фактори виникнення кризових явищ досліджували Возний С.В., Гаврилко П.П., Головач К.С., Колодійчук А.В., Лалакулич М.Ю., Тюріна Н.М. та інші.

Щодо поняття сталого розвитку підприємства, то його вивчали такі вітчизняні вчені як Бурда А.І., Варченко О.М., Васильчук І.П., Васюткіна Н.В., Гайдатов О.В., Глинська А.Є., Камінській П.Д., Квятковська Л.А., Коверга С.В., Кучерова Е.Н., Михайлова А.Е., Ніценко В.С., Сизоненко О.О., Семенюк О.М., Сталинська О.В., Чорних А.В., Шубравська О.В. Дослідження факторів впливу на сталий розвиток підприємства розглядали Квятковська Л.А., Самофатова В.А., Федоренко Т.М. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз доробку вітчизняних вчених свідчить про те, що поняття «кризи підприємства» та «сталого розвитку підприємства» широко розглянуті в науковій літературі поодиночі, але не має жодного дослідження, у якому б співставлялися ці поняття та виокремлювалися гіпотези про їхній взаємозв'язок та вплив одне на одного.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення взаємозв'язку між поняттями «криза підприємства» та «сталий розвиток підприємства», а також між факторами виникнення кризових явищ та факторами забезпечення сталого розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення взаємозв'язку між досліджуваними факторами спочатку потрібно дослідити сутність понять «криза» та «сталий розвиток».

Термін «криза» (від грец. *krisis* – поворотний пункт) використовується вченими уже дуже давно і налічує сотні дефініцій, однак Гринчишин Я.М. виділяє серед всієї цієї сукупності лише три підходи для визначення

поняття «криза підприємства» [1]. На думку вченого, перша група науковців розглядає кризу підприємства як процес, що виникає несподівано та обмежує діяльність підприємства; друга група науковців вважає, що криза – пік накопичення невирішених проблем підприємства; третя група розглядає кризу як одну із фаз життєвого циклу, що є неминучою в діяльності підприємства (рис. 1).

Термін «сталий розвиток» відносно новий в економіці. Вперше він був використаний прем'єр-міністром Норвегії Брундтландом Г.Х. у 1987 році у звіті Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє». В його розумінні це такий розвиток, що задовольняє потреби теперішнього та не загрожує задоволенню потреб майбутніх поколінь [3].

Для розуміння сталого розвитку у підприємстві також сформовано значну кількість визначень. На прикладі узагальнення підходів до розуміння терміну «криза підприємства», авторами було самостійно розроблено три підходи до розуміння терміну «сталий розвиток підприємства» на основі аналізу дефініцій вітчизняних вчених (рис. 2). Перша група вчених розглядають сталий розвиток підприємства як успішне втілення однойменної концепції; друга група вважають, що сталий – це динамічний, збалансований, регульований розвиток, який здійснюється у активній взаємодії із зовнішнім та внутрішнім середовищем підприємства; третя група трактує сталий розвиток як постійний незмінний рівень фінансової ефективності та цілісності підприємства в умовах змінності навколишнього середовища.

Дослідивши підходи до трактування понять «криза підприємства» та «сталий розвиток підприємства», можемо зазначити, що ці терміни ніяк не перетинаються в своїх визначеннях. Криза розглядається здебільшого як проблема для підприємства (рідше – як нова можливість), що обмежує його звичний темп життєдіяльності та вимагає негайного реагування від керівних органів. Сталий розвиток підприємства навпаки починається із управлінського рішення, створення певної програми чи стратегії. Він завжди передбачає нові можливості, а прояви сталого розвитку на підприємстві мають позитивні результати і допомагають реагувати на зовнішні виклики.

Поняття «фактор» або «чинник» використовуються для визначення причин та умов виникнення будь-яких процесів. Тому, проаналізувавши та порівнявши фактори виникнення кризових явищ та фактори впливу на сталий розвиток підприємства, можемо з'ясувати спільне у природі цих двох економічних явищ.

Гаврилко П.П., Лалакулич М.Ю. та Колодійчук А.В. розробили чотирьохрівневу класифікацію факторів виникнення кризових явищ на промислових підприємствах. Перший рівень деталізації передбачає поділ на зовнішні та внутрішні чинники. На другому рівні – в межах зовнішніх виділяються міжнародні (загально-економічні, стабільність міжнародної політики, міжнародна конкуренція), національні (політичні, економічні та демографічні) та ринкові фактори (форми конкуренції, науково-технічні), а в межах внутрішніх – конкурентні, чинники діяльності, ресурсні, маркетингові, фінансові, управлінські та інноваційні. Чет-

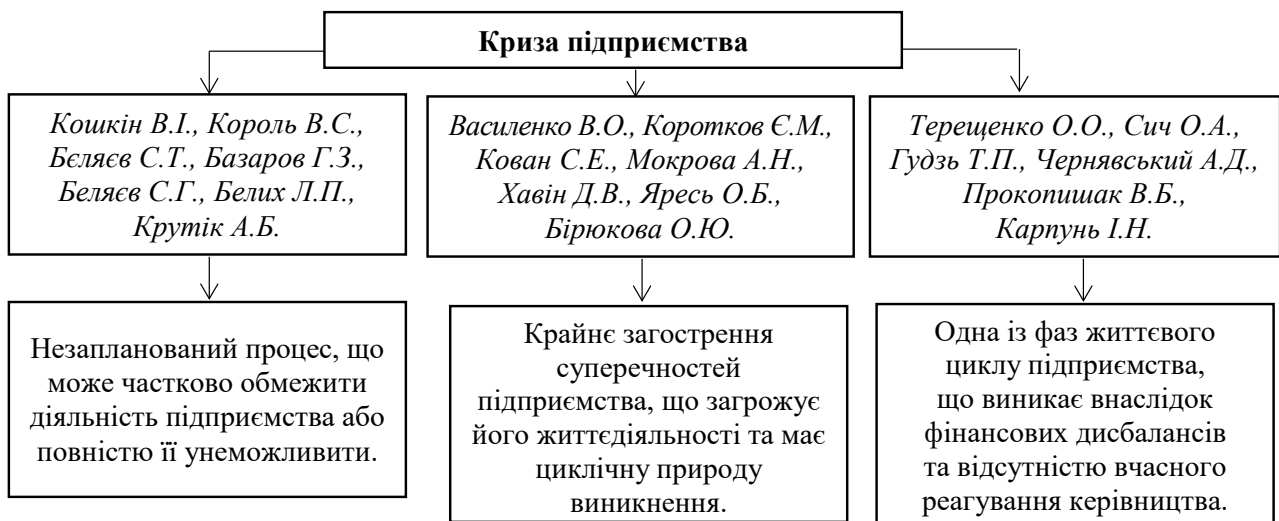

Рис. 1. Підходи до визначення поняття «криза підприємства»

Джерело: складено на основі [1; 2]

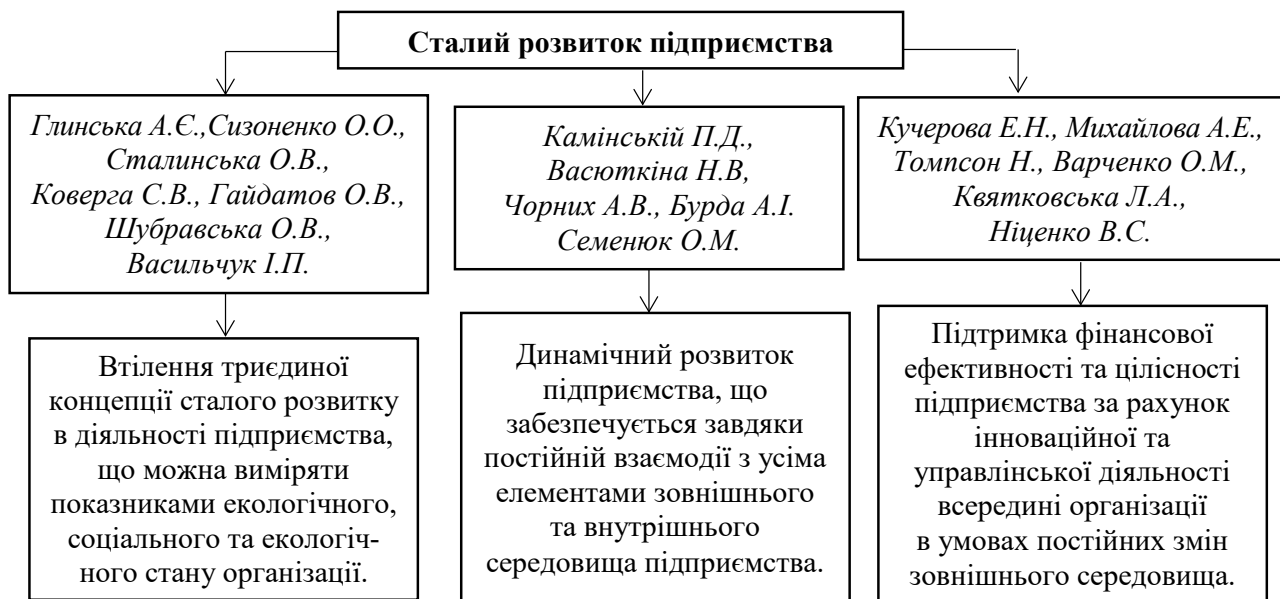

Рис. 2. Підходи до визначення поняття «сталий розвиток підприємства»

Джерело: складено на основі [3; 4]

вертий рівень цієї класифікації представлений конкретними показниками, інструментами діяльності, заходами та методами управління підприємством [5].

В своїй роботі Головач К.С. виокремив екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні) кризові фактори. До першої групи було віднесено фінансово-економічні, соціальні, ринкові, політичні та технологічні фактори, а до другої групи – управлінські, фінансові, кадрові, виробничі, маркетингові/ збутові та інформаційні. Також в роботі наголошується, що екзогенні та ендогенні чинники діють комплексно, а не самостійно. Зовнішні фактори розглядаються як передумови та/або стимулятори для загострення внутрішніх факторів [6].

Деяко інший підхід демонструють Возний С.В. та Тюріна Н.М., які виділяють комплекс факторів виникнення кризових явищ, що включає природні, екологічні, політичні, виробничо-технічні, соціальні, а також фактори невизначеності та глобалізації. Важливість останнього, вони пояснюють неспроможністю нестабільних економічно та політично держав отримувати позитивні наслідки від процесів світової глобалізації [7].

Отже, вітчизняні науковці зазвичай виділяють складну класифікацію факторів виникнення кризових явищ, яка на першому рівні поділяє фактори на екзогенні та ендогенні, а на нижчих рівнях намагається охопити різноманітні причини виникнення кожного окремого виду кризи на підприємстві. Також в роботах

йдеться про негативний синергетичний ефект від взаємодії одразу всіх чи кількох факторів виникнення кризових явищ.

Щодо факторів, які забезпечують сталий розвиток суб'єктів ринку, то Федоренко Т.М. поділяє їх на п'ять груп, а саме природно-географічні, фінансово-економічні, соціально-економічні, політичні та матеріально-технічні. Також вона наголошує на важливості розмежування цих факторів при аналізі на кількісні та якісні [8].

На думку Самофатової В.А. доцільно розглядати фактори забезпечення сталого розвитку підприємства, розділивши їх на тринадцять груп: природно-ресурсні, демографічні, економічні, соціальні, трудові і підприємницькі, фінансові, екологічні, інноваційні, інфраструктурні, наукові, організаційні, інституціональні, форс-мажорні. Вчена вважає, що така деталізація необхідна для глибокого аналізу всієї сукупності факторів та для подальшої розробки напрямків вдосконалення сталого розвитку на підприємстві [9].

В науковій літературі часто зустрічається поділ факторів забезпечення сталого розвитку підприємства на внутрішні та зовнішні. Однак, Квятковська Л.А. розширила цю класифікацію виділивши підгрупи: в межах зовнішніх факторів – загальноекономічні, ринкові та інші, а в межах внутрішніх – операційні, інвестиційні та фінансові. Це є умовою для проведення факторного аналізу ефективності обраної стратегії підприємства щодо досягнення бажаного рівня сталого розвитку [10].

Аналіз здобутків вчених показав, що фактори забезпечення сталого розвитку підприємства виділяються у трьох напрямках відповідно до складових концепції сталого розвитку: економічної, соціальної та екологічної. Також спільним у роботах вчених є ствердження про необхідність глибокої деталізації факторів на групи та підгрупи для якісного аналізу поточного рівня сталого розвитку на підприємстві та подальшого розвитку стратегії.

Розглянувши значний обсяг класифікацій факторів виникнення кризових явищ та факто-

рів забезпечення сталого розвитку підприємства, можемо виділити спільні групи чинників та порівняти їхні прояви в межах досліджуваних напрямків (табл. 1).

Отже, було виділено дві групи факторів – внутрішні та зовнішні, в межах яких розглянуто ще по шість підгруп. Їхні прояви в аспекті кризових явищ та в аспекті сталого розвитку можна вважати дзеркальними. Це означає, що одні й ті самі показники, інструменти діяльності, заходи та методи управління підприємством у випадку зменшення результа-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика груп факторів виникнення кризових явищ та груп факторів забезпечення сталого розвитку підприємства

Група факторів	Прояв в аспекті кризових явищ	Прояв в аспекті сталого розвитку
Зовнішні (екзогенні) фактори		
Економічні	Серед економічних факторів - високий рівень інфляції, зростання державного боргу, зниження реальних доходів населення, циклічність економічного розвитку, відсутність розвитку страхових послуг тощо.	Характеризуються приростом внутрішнього валового продукту на душу населення, зниження рівня інфляції, стабілізація податкової системи, підвищення рівня платоспроможності населення тощо.
Ринкові	Проявляються як руйнування ринків збуту продукції, низький рівень підприємницької активності на ринку, незбалансованість попиту та пропозиції на ринку, ринкова монополізація, некерована конкурентна боротьба тощо.	Фактори, що описують збільшення кількості суб'єктів ринку, зростання внутрішнього попиту, стабілізація валютного ринку, перевищення експорту над імпортом, зростання активності ринку тощо.
Політичні	Характеризуються через ставлення держави до підприємництва, політичну (не)стабільність всередині країни, неврегульовану законодавчу базу, рівень налагодженості міжнародних відносин, захист конкуренції, антимонопольне регулювання тощо.	Проявляються як захист прав та свобод громадян, політична стабільність, підтримка підприємництва, врегулювання міжнародних відносин, позитивні ефекти від глобалізації тощо.
Соціальні	Описуються за допомогою показників рівня доходів та рівня нагромаджень населення, недовіри до вітчизняного товаровиробника, підвищення рівня міграції та безробіття тощо.	Фактори, що описують рівень та якість життя населення, забезпеченість житлом, доступність до освіти, можливість працевлаштування, збільшення платоспроможності населення, покращення пенсійної системи тощо.
Демографічні	Описуються за допомогою негативних демографічних тенденцій як в країні, так і в конкретному регіоні, підвищення смертності, міграція висококваліфікованих працівників тощо.	Описуються за допомогою позитивних демографічних тенденцій, наприклад збільшення чисельності населення, зменшення міграцій, стабілізація вікової та гендерної структур тощо.
Наукові	Характеризуються технологічним застоєм, низькими витратами держави на науку, екстенсивним розвитком підприємництва, низький рівень захисту інтелектуальної власності в країні тощо.	Серед наукових факторів - сприяння розвитку НДДКР у державі, співпраця науково-дослідних та навчальних установ з підприємствами, створення наукових центрів, технопарків тощо.

(Закінчення таблиці 1)

Група факторів	Прояв в аспекті кризових явищ	Прояв в аспекті сталого розвитку
Внутрішні (ендогенні) фактори		
Фінансові	Фінансові фактори характеризуються структурою балансу підприємства, зниженням ділової активності, фінансової стійкості, ліквідності, зниження рівня прибутку та рентабельності, неефективна робота з кредиторами та дебіторами тощо.	Характеризуються ефективністю фінансової стратегії підприємства, позитивною дохідністю та рентабельністю, мінімізацією фінансових ризиків, наявністю ефективного фондового портфелю тощо.
Трудові	Описуються як низький рівень контролю за діяльністю працівників, неефективний розподіл робочого часу працівників, відсутність мотиваційних схем, конфлікти всередині колективу, неефективна кадрова політика тощо.	Описуються як наявність обліку робочого часу, моніторинг зайнятості та відпочинку працівників, система делегування обов'язків, можливість кар'єрного зростання, постійний пошук та залучення висококваліфікованих працівників.
Природно-ресурсні	Фактори характеризуються підвищенням вартості виробничих ресурсів, неефективним використанням ресурсів, збільшення частки відходів тощо.	Фактори характеризуються рівнем екологічного стану у регіоні, де функціонує підприємство, доступністю до сировинних ресурсів або їх альтернатив тощо.
Екологічні	Екологічні фактори представлені кількісними показниками негативного впливу на навколишнє середовище: обсяг викидів в атмосферу, скидання води, генерування небезпечних відходів, відсутність системи утилізації відходів тощо.	Характеризуються наявністю капітальних інвестицій в охорону навколишнього середовища, зниження або усунення негативних екологічних впливів, проведення заходів екологічного спрямування тощо.
Інноваційні	Характеризуються рівнем інвестиційної привабливості підприємства, низькою прогресивністю технології виробництва, застарілістю виробничої бази, відсутністю інноваційної діяльності на підприємстві тощо.	Описуються як спроможність підприємства фінансувати розробки, ефективне використання інвестиційних ресурсів, наявність інноваційної політики підприємства тощо.
Організаційні	Організаційні фактори стосуються неефективної організаційної структури управління та системи мотивації персоналу, некомпетентності вищого керівництва, ігнорування корупційних ризиків, низький рівень дисципліни та довіри до керівництва тощо.	Характеризуються ефективною управлінською стратегією, високо розвиненою корпоративною культурою, впровадженням КСВ-практик, наявність кодексу честі чи комплаєнс політики, ефективна налагоджена співпраця всіх рівнів керівництва та працівників тощо.

Джерело: розроблено авторами

тивності чи неефективного їх використання є факторами виникнення кризових явищ, а у випадку підвищення результативності та вдосконалення – можуть стати факторами позитивного впливу на сталий розвиток підприємства. Саме таким чином відображається комплексний, сумарний вплив виділених груп факторів на ці два різноспрямовані процеси, кожен із яких потребує цілеспрямованих дій вищого керівництва підприємств або стимулюючого або стримуючого характеру. Звідси можемо припустити, що підприємства які

впроваджують сталий розвиток у свою діяльність, є менш вразливими до кризових явищ.

Висновки. Поняття кризи та сталого розвитку значно відрізняються за своєю сутністю та проявами в діяльності підприємства. Спільним є лише те, що обидва процеси спричиняють певні зміни та порушують звичний спосіб функціонування організації. Однак, під час дослідження факторів виникнення кризових явищ та факторів забезпечення сталого розвитку підприємства було з'ясовано, що ці чинники здебільшого співпадають і є однаковими для обох

досліджуваних процесів. Інакше кажучи, негативний прояв даної сукупності факторів спричиняє кризові явища, а позитивний прояв – сприяє сталому розвитку підприємства. Завдяки результатам даного дослідження також було

створено нову гіпотезу про те, що підприємства, які успішно імплементують у свою діяльність стандарти сталого розвитку, є більш стійкими до кризових явищ. Доведення цієї гіпотези на практиці стане наступним етапом дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гринчишин Я. М. Основні підходи до визначення поняття «криза підприємства». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.4. С. 277–283.
2. Штангрет А. М., Воробйов В. І. Криза підприємства: суть, природа виникнення та її вплив на економічну безпеку. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 324–333.
3. Гречко А. В., Очеретяна О. В. Дослідження еволюції наукової думки в аспектах визначення сутності поняття «сталий розвиток підприємства». *Підприємництво та інновації*. 2020. Вип. 15. С. 37–41.
4. Кузьміна О. С. Аналіз підходів до трактування поняття «сталий розвиток підприємства». *Вісник Хмельницького національного університету: економічні науки*. 2015. № 5(1). С. 13–21.
5. Гаврилко П. П., Лалакулич М. Ю., Колодійчук А.В. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.4. С. 158–164.
6. Головач К. С. Узагальнення наукових підходів до поняття «криза на підприємстві». *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2015. № 1. С. 74–79.
7. Возний С. В., Тюріна Н. М. Сутнісна характеристика кризи підприємств та причини їх виникнення. *Наука і економіка*. 2017. № 3(7). С. 66–69.
8. Федоренко Т. М. Принципи, фактори та механізми забезпечення сталого розвитку суб'єктів ринку туристичних послуг України. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7542>
9. Самофатова В. А. Передумови і фактори сталого розвитку агропродовольчої сфери. *Економіка та держава*. 2016. № 10. С. 38–40.
10. Квятковська Л. А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1. С. 85–89.

REFERENCES:

1. Hrynchyshyn, Ya. M. (2014). Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia "kryza pidprijemstva" [Basic approaches to the definition of "enterprise crisis"]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukraine – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 24.4, pp. 277–283.
2. Shtanhret, A. M., & Vorobiov, V. I. (2010). Kryza pidprijemstva: sut, pryroda vynyknennia ta yii vplyv na ekonomichnu bezpeku [The crisis of the enterprise: the essence, nature and its impact on economic security]. *Naukovyi Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, vol. 2, pp. 324–333.
3. Hrechko, A. V., & Ocheretiana, O. V. (2020). Doslidzhennia evoliutsii naukovoї dumky v aspektakh vyznachen- nia sutnosti poniattia "stalyi rozvytok pidprijemstva" [Research of evolution of scientific thought in aspects of defini- tion of essence of concept "sustainable development of the enterprise"]. *Pidprijemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and innovation*, vol. 15, pp. 37–41.
4. Kuzmina, O. S. (2015). Analiz pidkhodiv do traktuvannia poniattia "stalyi rozvytok pidprijemstva" [Analysis of approaches to the interpretation of the concept of "sustainable development of the enterprise"]. *Visnyk Khmel- nytskoho natsionalnoho universytetu: ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University: economic sciences*, vol. 5(1), pp. 13–21.
5. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., & Kolodiichuk, A.V. (2012). Osnovni faktory vynyknennia kryzovykh yavy- shch na promyslovykh pidprijemstvakh [The main factors of crisis phenomena in industrial enterprises]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukraine – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 22(4), pp. 158–164.
6. Holovach, K. S. (2015). Uzahalnennia naukovykh pidkhodiv do poniattia «kryza na pidprijemstvi» [Genera- lization of scientific approaches to the concept of "crisis in the enterprise"]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences*, vol. 1, pp. 74–79.
7. Voznyi, S. V., & Tiurina, N. M. (2017). Sutnisna kharakterystyka kryzy pidprijemstv ta prychny yikh vynykn- ennia [The essential characteristics of the crisis of enterprises and the causes of their occurrence]. *Nauka i ekono- mika – Science and economics*, vol. 3(7), pp. 66–69.

8. Fedorenko, T. M. (2019). Pryntsypy, faktory ta mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku sub'ektiv rynku turystychnykh posluh Ukrainy [Principles, factors and mechanisms for sustainable development of the market of tourist services of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, vol. 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7542> (in Ukrainian)
9. Samofatova, V. A. (2016). Peredumovy i faktory staloho rozvytku ahroprodovolchoi sfery [Prerequisites and factors of sustainable development of the agri-food sector]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, vol. 10, pp. 38–40.
10. Kviatkovska, L. A. (2013). Realizatsiia pryntsypiv kontseptsii staloho rozvytku v diialnosti pidpriemstva [Implementation of the principles of the concept of sustainable development in the enterprise]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of socio-economic research*, vol. 1, pp. 85–89.